

Poročilo o evalvaciji programa NEON – Varni brez nasilja¹ za osnovnošolce

39

Report on the Evaluation of the Programme “NEON – Varni brez nasilja” (NEON – Safe without Violence) for Primary Schools

Dr. Tina Pirc

Oddelek za psihologijo
Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Mag. Mateja Štirn

ISA institut – Institut za psihološko svetovanje
in izobraževalno razvojne projekte

Izvodček

V prispevku predstavljamo del rezultatov evalvacije primarnopreventivnega programa NEON – Varni brez nasilja, katerega namen je krepiti varovalne dejavnike otrok, mladostnikov in mladostnic, njihovih staršev ter zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih zavodih za zaščito otrok in mladostnikov pred različnimi oblikami nasilja – medvrstniškega, spolnega in spletnega. V vzorec so bile vključene štiri osnovne šole – dve v eksperimentalno skupino in dve v kontrolno skupino. Sodelovali so učenci 2., 3., 5. in 8. razredov, v katerih smo pred izvedbo dveh delavnic in po njej aplicirali vprašalnike o znanju ter strategijah v situacijah različnih oblik nasilja. Rezultati so pokazali, da nekatere teme učenci tako iz eksperimentalnih kot iz kontrolnih skupin precej dobro poznajo, pri drugih pa smo z izvedbo delavnic prispevali k pomembnemu napredku v njihovem znanju na tem področju. Pomembna ugotovitev je, da lahko že z dvema delavnicama za učence dosežemo spremembe v znanju o določenih temah, pri čemer ostaja cilj, da preventivni program NEON izvajamo sistematično in kontinuirano pri vseh udeležencih vzgojno-izobraževalnega procesa.

Ključne besede:

program NEON – Varni brez nasilja, varovalni dejavniki, procesno naravnani programi

Abstract

The article presents a portion of the results from the evaluation of the primary prevention programme called “NEON – Varni brez nasilja” (*NEON – Safe without Violence*), whose purpose is to reinforce the protective factors of children, adolescents, their parents and employees in educational

Keywords:

programme NEON – Varni brez nasilja, protective factors, process-focused programmes

¹ Besedilo je del poročila, ki je nastalo v okviru projekta NEON – Varni brez nasilja: Celostni program primarne preventive nasilja nad vrstniki in spolnega nasilja na škodo otrok in mladostnikov, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za zdravje RS. Poročilo je v celoti dostopno na spletni strani www.programneon.eu.

institutions to protect children and adolescents against different forms of violence – peer, sexual and online violence. The sample consisted of four primary schools – two in the experimental group and two in the control group. The participants included second-, third-, fifth- and eighth-grade students, who were given questionnaires before and after two workshops on the knowledge and strategies applied in situations where different forms of violence occur. The results have shown that students from both experimental and control groups are well familiar with certain topics but less so with others, and the implementation of the workshops significantly contributed to gaining more knowledge in these areas. It was important to see that by organising only two workshops, students can improve their knowledge on certain themes, and our goal remains to execute the prevention programme NEON systematically and continuously with all participants in the education process.

Uvod

Izkušnje vrstniškega nasilja, spolnega nasilja, nasilja v družini in drugih oblik nasilja so realnost za pomemben delež otrok, mladostnikov in mladostnic tudi v Sloveniji. Posledice nasilja negativno vplivajo na njihovo fizično in psihično počutje, telesno in duševno zdravje. Primarna preventiva je eden ključnih dejavnikov za zaščito otrok, mladostnikov in mladostnic pred izkušnjami nasilja in z njim povezanimi posledicami.

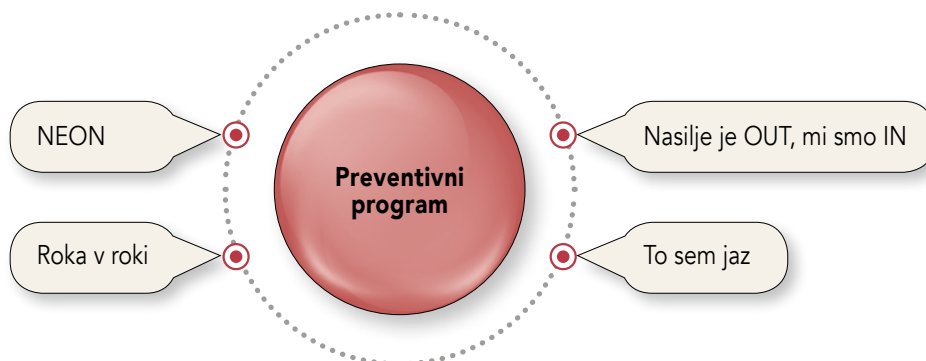
Predlog celostnega programa primarne preventive vrstniškega nasilja in spolnega nasilja na škodo otrok, mladostnikov in mladostnic (Program NEON – Varni brez nasilja) je eden od odgovorov na aktualno problematiko. Oblikovali smo ga na podlagi rezultatov različnih raziskav, preteklih izkušenj dela z izvajanjem primarnopreventivnih aktivnosti in upoštevanje kriterije, ki veljajo za učinkovite primarnopreventivne programe. Učinkoviti programi so tisti, ki krepijo varovalne dejavnike otrok (socialne in čustvene kompetence, znanja in veščine za samozaščitno ravnanje, podporno socialno mrežo, pozitivno samopodobo in zaupanje vase idr.), neselektivno zajamejo veliko število otrok in mladih, informirajo, ozaveščajo in aktivno vključujejo tudi odrasle, z aktivnostmi začenejo že v predšolskem obdobju in zagotavljajo prakticiranje, ponovitve, nadgradnjo znanj in veščin. Rezultati evalvacijskih študij različnih programov za preventivo spolne zlorabe otrok kažejo, da so učinkoviti programi, ki predvidevajo aktivno sodelovanje otrok in prakticiranje veščin ter delo v skupini, so procesno naravnani in trajajo dalj časa, so razdeljeni v več delov/srečanj (z več možnostmi za ponovitve in utrjevanje veščin, znanj), ponudijo tudi dejavnosti za krepitev otrokovega samovrednotenja in vključujejo usposabljanje strokovnih delavcev ter zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih zavodih. Bolj učinkoviti so programi, ki so standardizirani in jih izvajajo usposobljeni izvajalci, ter programi, ki so del šolskega kurikula (Sanderson 2004). Kot izhaja iz rezultatov študij, se je znanje, ki so ga pridobili otroci, po navadi ohranilo več mesecev, lahko tudi leto dni po končanem programu. Zaradi tega je pomembno zagotoviti priložnosti za več ponovitev, utrjevanje ter nadgradnjo znanj in veščin tekom otroštva. To govori v prid celovitim procesno naravnanim preventivnim programom, ki so vključeni v obstoječe sisteme (National Sexual Violence Resource Center 2011) (povzeto po Štirn, Pirc in Zagorc Vegelj 2018).

Različne tuje raziskave (Lee, Kim in Kim 2011; Merrell, Gueldner, Ross in Isava 2008; Rigby in Rigby 2002; Smith, Schneider, Smith in Ananiadou 2004; Ttoffi in Farrington 2011; Vreeman in Carol 2007) s področja tradicionalnega medvrstniškega nasilja (verbalno, fizično in odnosno) sicer kažejo, da so učinki preventivnih programov praviloma majhni do zmerni, a velja poudariti, da so v praksi

pomembni že najmanjši premiki v smeri boljšega znanja in bolj učinkovitih strategij pri spoprijemanju z medvrstniškim nasiljem. Z izvajanjem preventivnih programov namreč skušamo delovati na spremembe v znanju in prepričanjih udeležencev z namenom, da bi se kot posledica kontinuiranega srečevanja z vsebinami s tega področja sčasoma omenjene spremembe začele odražati tudi v vedenju. Zavedati pa se je treba, da je spreminjanje prepričanj dolgotrajno, zato je treba imeti pri oblikovanju preventivnih programov v mislih spreminjanje celotnega vzdušja in kulture na šoli. Tak cilj pa lahko dosežemo le z dolgoročnim delovanjem na vse udeležence.

V našem prostoru obstaja več **preventivnih programov**, ki so namenjeni ozaveščanju o nasilju in preprečevanju njegovega pojavljanja.

- K. Mandel (2011) je denimo preverjala učinkovitost programa **Nasilje je OUT, mi smo IN**, ki je prav tako zasnovan celostno in naslavlja vse deležnike v vzgojno-izobraževalnem procesu. Ugotavljala je stanje medvrstniškega nasilja na izbrani šoli pred izvedbo programa ter potem, ko so program izvajali leto in pol. Rezultati so pokazali premik v smeri manj pogostega doživljanja in izvajanja medvrstniškega nasilja.
- Omenimo lahko še program **To sem jaz**, ki z različnimi delavnicami za spodbujanje pozitivne samopodobe, socialnih in komunikacijskih veščin ter drugih življenjskih kompetenc preventivno deluje v smeri dobrih odnosov (Lekić, Konec Juričič, Tacol in Tratnjek 2013) in s tem posredno na preprečevanje medvrstniškega nasilja.
- V okviru še trajajočega projekta **Roka v roki** prav tako nastajajo programi za razvijanje čustvenih, socialnih in medkulturnih kompetenc za učence in strokovne delavce osnovnih šol, katerih cilj je spodbujanje pozitivnega odnosa do raznolikosti, vključevanja vseh učencev (ne glede na kulturno ozadje) in preprečevanje vseh oblik diskriminatornega vedenja (Handinhand 2020).
- Program **NEON** k prizadevanjem za zmanjševanje medvrstniškega nasilja oz. izboljšanje odnosov prispeva z razvitimi moduli, ki pokrivajo celotno vzgojno-izobraževalno vertikalno in vključuje otroke, učence, dijake, njihove starše ter vse zaposlene na različnih institucijah, pri čemer neposredno naslavlja situacije, v katerih prihaja do različnih oblik tradicionalnega in spolnega medvrstniškega nasilja.

Osnovni cilj programa NEON – Varni brez nasilja je:

- krepi varovalne dejavnike otrok, mladostnikov in mladostnic, njihovih staršev ter zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih zavodih za zaščito otrok in mladih pred nasiljem;
- promovirati sistematičen in celosten pristop vzgojno-izobraževalnih zavodov k preventivi nasilja;
- poudarjati pomembno podporno vlogo vrstnikov in vrstnic, ki so npr. priče vrstniškemu nasilju. Krepi jih, da bi se podporno odzivali in pomagali ustaviti vrstniško nasilje. Tudi v primerih spolnega in drugih oblik nasilja lahko podpora vrstnikov in vrstnic pomembno vpliva na odločitev otroka, mladostnika ali mladostnice z izkušnjo nasilja za razkritje nasilja.
- vključevati tudi starše in zaposlene v vzgojno-izobraževalnih zavodih kot pomembne podporne osebe za preprečevanje vrstniškega in drugih oblik nasilja.

V predlogu programa NEON – Varni brez nasilja smo povezali programa, ki ju za posamezne starostne skupine izvajamo v Sloveniji že vrsto let in so ju otroci, starši, strokovni delavci in strokovne delavke v vzgojno-izobraževalnih zavodih prepoznali kot primerno obliko preventivnega dela. Gre za program CAP za preventivo nasilja in zlorabe otrok in program Brez nasilja nad vrstniki. Programa smo nadgradili z modulom za preventivo spolnega nasilja in modulom za preventivo spletnega nasilja (za osnovno šolo) ter s programom za srednjo šolo. Program CAP za preventivo nasilja in zlorabe otrok in program Brez nasilja nad vrstniki smo nadgradili na podlagi rezultatov različnih študij, ki govorijo o značilnostih učinkovitih preventivnih programov, na podlagi dolgoletnih izkušenj z izvajanjem preventivnih delavnic z otroki in zaznanih potreb (problem spletnega nasilja, problem spolnega nasilja). Program CAP za preventivno nasilja in zlorabe otrok smo modificirali tako, da smo eno delavnico razdelili na dve ter pripravili predloge za dodatne dejavnosti kot priložnosti za ponavljanje, utrjevanje novih informacij, znanj in veščin, ki jih lahko po delavnicah v razredih izvajajo razredniki. Program Brez nasilja nad vrstniki smo nadgradili z novorazvitimi delavnicami za spletno varnost za učence in učenke 8. razreda in učence in učenke 4. razreda ter z delavnicami za preventivo spolnega nasilja za učenke in učence 7. razreda.² Program NEON – Varni brez nasilja tako ponuja šest modulov. V primeru, da v šoli redno izvajajo vse module, imajo otroci priložnost, da so v preventivne aktivnosti programa NEON vključeni v 2., 3., 4., 5., 7. in 8. razredu in s tem ponavljajo, nadgrajujejo in utrjujejo relevantne informacije, znanja in veščine. Vzporedno z izvajanjem delavnic za otroke v okviru predstavitev za starše in usposabljanj za strokovne delavce zagotavljamo, da se odrasli seznanijo vsaj z osnovnimi informacijami o problematiki nasilja ter o ustreznih načinih preventivnega delovanja in odziva v primerih, ko pride do nasilja. Pomembno vlogo pri zagotavljanju utrjevanja znanja vsebin, ki jih zajemajo različni moduli, imajo prav učitelji. Ti lahko različne teme s področja medvrstniškega in spolnega nasilja vključujejo v redni pouk, lahko pa se udeležijo usposabljanj in se sami izurijo kot izvajalci programa NEON. V praksi se je izkazalo, da je program najbolj zaživel na šolah, na katerih so se postopno oblikovali timi usposobljenih strokovnih delavcev. Ti lahko delujejo na spreminjanje prepričanj v zvezi z obravnavo medvrstniškega nasilja v celotnem kolektivu in tako posredno vplivajo na spreminjanje splošnega vzdušja in kulture na šoli.

2 Učinkovitosti programov za 4. in 7. razred nismo preverjali, saj sta bila zaradi časovnice projekta Varni brez nasilja pripravljena po tem, ko je bila osnovna evalvacijska študija že v teku.

Evalvacija programa NEON – Varni brez nasilja

Program NEON – Varni brez nasilja, ki smo ga pripravili v okviru projekta NEON – Varni brez nasilja: Celostni program primarne preventive vrstniškega in spolnega nasilja na škodo otrok in mladostnikov, smo testno izvedli v šolskem letu 2017/18 s ciljem, da preverimo, ali s kombinacijo dejavnosti, ki jih predlaga program, prispevamo k temu, da otroci, mladostniki in mladostnice pridobijo aktualne informacije, znanja in veščine, da bi se ustrezno odzvali, če bi doživeli izkušnje nasilja, da bi se podporno odzvali kot opazovalci in opazovalke in da ne bi sami povzročali nasilja.

V okviru testne izvedbe smo izvedli predstavitev za zaposlene v vrtcu oz. šoli in starše ter delavnice za otroke, mladostnike in mladostnice. Osnovni cilj predstavitev in delavnic je bil senzibilizirati otroke, mladostnike in mladostnice, zaposlene v vzgojno-izobraževalnih zavodih in starše za prepoznavanje nasilja in jih seznantiti s strategijami za ustrezen odziv v primerih nasilja. Z delavnicami smo želeli nagovoriti otroke, mladostnike in mladostnice, ki doživljajo nasilje, otroke, mladostnike in mladostnice, ki nasilje izvajajo, in priče nasilja, tj. tiste, ki so opazovalci in opazovalke.

Glavno sporočilo delavnic v vseh starostnih obdobjih (vrtec, osnovna šola in srednja šola) je bilo, da

- imamo vsi pravico, da smo varni, močni in svobodni, iz česar sledi, da je pomembno, da ščitimo svoje pravice in meje ter spoštujemo in zaščitimo pravice in meje drugih;
- poleg tega smo jih želeli ozavestiti, da nasilje nikoli ni ustrezen ali dopusten način ravnanja v medosebnih odnosih in da je zanj vedno odgovorna oseba, ki ga povzroča;
- na delavnicah so se učili tudi različnih samozaščitnih veščin tako v zvezi s tradicionalnim medvrstniškim nasiljem, spolnim nasiljem kot tudi spletnim nasiljem (reci ne / splet: ne odzovi se na spletu; pojdi stran / splet: blokiraj na spletu; povej / splet: povej; ponudi podporo vrstniku/vrstnici, ki doživlja nasilje);
- na vseh delavnicah smo posebej poudarili, kako pomembno je, da povedo o nasilju, poiščejo pomoč in nasilje prijavijo.

Z evalvacijo delavnic smo želeli preveriti uspešnost oz. učinkovitost delavnic. Zanimalo nas je, kako dobro otroke, mladostnike in mladostnice poznajo relevantne vsebine in katere strategije odziva v primeru nasilja bi uporabili pred izvedbo delavnic, po njej in nekaj mesecev po delavnicah. Ob tem velja poudariti, da je evalvacija potekala v naravnem okolju s priložnostnim vzorcem. Številnih dejavnikov, ki bi utegnili delovati na spremembe, ki so se pojavile med eksperimentalno in kontrolno skupino, nismo mogli nadzorovati. Poleg tega večjih sprememb v znanju, še zlasti pa v strategijah, zaradi majhnega števila delavnic nismo pričakovali. Omenjene omejitve je zato treba upoštevati pri interpretaciji naših rezultatov.

V nadaljevanju predstavljamo rezultate evalvacije delavnic za otroke programa NEON – Varni brez nasilja za osnovno šolo in programa NEON – Varni brez vrstniškega nasilja za osnovno šolo.³

³ Rezultati za vrtec in srednjo šolo so na voljo v poročilu, ki je objavljeno na spletni strani www.programneon.eu.

Metoda

Udeleženci

V evalvaciji programa za osnovno šolo je sodelovalo 744 otrok, mladostnikov in mladostnic iz štirih osnovnih šol. Vzorec je bil priložnostni. V tabeli 1 je prikazano število sodelujočih otrok, mladostnikov in mladostnic glede na umestitev v eksperimentalno in kontrolno skupino.

Tabela 1 Število sodelujočih otrok in mladostnikov glede na umestitev v ES/KS

Skupina	2. r. OŠ	3. r. OŠ	5. r. OŠ	8. r. OŠ	SKUPAJ
ES	96	102	95	99	392
KS	87	83	96	86	352

Opombe: ES – eksperimentalna skupina, v kateri smo izvedli delavnice; KS – kontrolna skupina, v kateri delavnice niso bile izvedene.

Pripomočki

Za potrebe izvedbe evalvacijske študije smo v okviru projektne ekipe (Pirc in Štirn, 2018) pripravili sklop vprašalnikov za preverjanje poznavanja vsebin o različnih oblikah nasilja in strategij ravnanja v primeru nasilja.

Vprašalniki poznavanja vsebin za učence in učenke osnovne šole

Vprašalnik poznavanja vsebin za 2. razred je sestavljen iz 27 trditev. Prvih deset trditev se nanaša na konkretne situacije medvrstniškega nasilja, otroci odgovarjajo tako, da obkrožijo kljukico (✓), če je trditev pravilna, križec (✕), če trditev ni pravilna, ali vprašaj (?), če ne vedo pravilnega odgovora (primer postavke: Če Metka sošolko Majo namerno udari s komolcem, ji Maja lahko vrne (jo brcne, ugrizne, sune s komolcem nazaj.). Sledita dve trditvi, ki se nanašata na tožarjenje in za kateri otroci izrazijo strinjanje oz. nestrinjanje (primer postavke: Če Anja pove učiteljici, da je bil Marko do nje nesramen ali da jo je udaril, je Anja »toži baba«.). Zadnji del vprašalnika pa sestavlja 15 trditev, ki se nanašajo na splošno poznavanje dinamike medvrstniškega nasilja. Otroci obkrožijo kljukico (✓), če trditev drži, križec (✕), če trditev ne drži, ali vprašaj (?), če ne vedo pravilnega odgovora (primer postavke: *Otroci, ki so priče nasilju nad vrstniki, imajo veliko moči, če se odločijo, da bodo pomagali vrstniku, ki je žrtev nasilja.*).

Vprašalnik poznavanja vsebin za 3. razred je sestavljen iz 53 trditev. Prvih 27 trditev se nanaša na različne situacije medvrstniškega in spolnega nasilja ter na situacije srečanja z neznanci. Otroci odgovarjajo tako, da obkrožijo kljukico (✓), če je trditev pravilna, križec (✕), če trditev ni pravilna, ali vprašaj (?), če ne vedo pravilnega odgovora (primer postavke: Če se nekdo dotakne Majinih intimnih delov telesa na način, da ji je neprijetno, je prestrašena, ji je nerodno, je zelo pomembno, da Maja o tem pove odrasli osebi, ki ji zaupa (staršem, učiteljici ...)). Sledita dve trditvi, ki se nanašata na tožarjenje in za kateri učenci izrazijo strinjanje oz. nestrinjanje (primer postavke: Če Anja pove učiteljici, da je bil Marko do nje nesramen ali da jo je udaril, je Anja »toži baba«.). Zadnji del vprašalnika pa je sestavljen iz šestih kratkih opisov spletnega nasilja, pri čemer so po vsakem od opisov podani

štirje možni odzivi v opisanih situacijah, za katere se morajo otroci odločiti, ali je odziv pravilen, in obkrožiti kljukico (✓), ali napačen, in obkrožiti križec (✕). Če ne vedo, ali je odziv pravilen ali ne, pa vprašaj (?).

Vprašalnik poznavanja vsebin za 5. razred je sestavljen iz 53 trditev oz. vprašanj. Prvih devet trditev se nanaša na konkretne situacije odnosnega, fizičnega in verbalnega medvrstniškega nasilja. Otroci odgovarjajo tako, da obkrožijo kljukico (✓), če je trditev pravilna, križec (✕), če trditev ni pravilna, ali vprašaj (?), če ne vedo pravilnega odgovora (primer postavke: Če od Metke starejši učenec zahteva denar in reče, da tega ne sme nikomur povedati, je prav, da Metka to skrivnost obdrži zase.). Tudi v tej različici sledita dve postavki, ki se nanašata na tožarjenje, način odgovarjanja pa je enak kot v različicah za 2. in 3. razred. Nato je 12 trditev, ki se nanašajo na splošno poznavanje dinamike medvrstniškega nasilja, otroci pa odgovarjajo z DRŽI, NE DRŽI, NE VEM (primer postavke: *Učenec, ki doživlja nasilje vrstnika ali vrstnikov, je sam kriv, da se mu to dogaja.*). Otroci nato na kratko odgovorijo na šest vprašanj odprtega tipa (primer vprašanja: *Kaj pomeni, da oseba, ki doživlja nasilje, ravna pasivno?*). Zadnji del vprašalnika je sestavljen iz šestih kratkih opisov spletnega nasilja, način odgovarjanja pa je enak tistemu, ki je opisan pri vprašalniku za 3. razred.

Vprašalnik poznavanja vsebin za 8. razred je sestavljen iz 67 trditev oz. vprašanj. Prvih 30 postavk se nanaša na spletno nasilje in na poznavanje splošne dinamike različnih oblik medvrstniškega nasilja. Učenci in učenke odgovarjajo z DRŽI, NE DRŽI, NE VEM (primer postavke: *Na internetu smo lahko anonimni in nihče ne ve, po čem brskamo, kaj objavljamo.*). Nato sledi sedem kratkih opisov spletnega nasilja, način odgovarjanja pa je enak tistemu, ki je opisan pri vprašalniku za 3. razred. Na koncu je devet vprašanj odprtega tipa, na katera učenci in učenke na kratko odgovorijo (primer vprašanja: *Kako se po tvojem mnenju počuti oseba, ki doživlja nasilje (je žrtev nasilja)?*).

Vprašalniki uporabe strategij za učence in učenke osnovne šole

Vprašalnik uporabe strategij za 2. razred je sestavljen iz treh kratkih opisov situacij medvrstniškega nasilja, ki jim sledijo možne strategije, ki jih lahko v teh situacijah uporabi otrok. Pri vsaki od navedenih strategij otrok izbere odgovor DA, NE ali NE VEM (primer: Če bi TE nekdo izključil iz igre, TI ne bi dovolil, da se priključiš skupini ali TI na primer v jedilnici ne bi pustil sedeti, kjer želiš ... i) bi mu rekel, naj neha tako delati s tabo; ii) bi tega učenca tudi ti naslednjič izključil iz igre; iii) bi prosil nekoga od sošolcev, da ti pomaga, da se lažje postaviš zase; iv) bi o tem povedal staršem, učiteljici ali komu drugemu od odraslih, ki jim zaupaš, v) se ne bi odzval.). Na koncu imajo otroci možnost zapisati, ali se v njihovem razredu pojavljajo še kakšna druga vedenja in ali uporabljajo še kakšno strategijo, ki ni bila navedena v vprašalniku.

Vprašalniki uporabe strategij za 3., 5. in 8. razred imajo na začetku štiri opise verbalnega in odnosnega medvrstniškega nasilja, za katere učenci in učenke označijo, kako pogosto se učenci in učenke vedejo na take načine, in sicer na šoli ali v razredu (primer postavke: *Nekateri učenci v razredu in na šoli so nesramni, žalijo ali zmerjajo druge učence.*). Obkrožijo lahko: nikoli, nekajkrat v šolskem letu, 1- do 10-krat, približno 1-krat do 4-krat na mesec, približno 1-krat do 4-krat na teden, vsaj enkrat na dan. Sledi pet kratkih opisov situacij verbalnega in odnosnega medvrstniškega nasilja, ki jim sledijo možne strategije, ki jih lahko v teh situacijah uporabi otrok. Pri vsaki od navedenih strategij otrok izbere odgovor DA, NE ali NE VEM (primer: Če bi bil kdo od učencev DO TEBE nesramen, bi TE žalil ali zmerjal, bi TI grozil, da ne bo več TVOJ prijatelj: i) bi mu rekel, naj neha tako delati s tabo,

ii) bi ga začel tudi ti žaliti, zmerjati ali mu groziti, iii) bi prosil nekoga od sošolcev, da ti pomaga, da bi se lažje postavil zase, iv) bi ga udaril, v) bi o tem povedal doma staršem ali v šoli učiteljici, vi) bi se temu učencu naslednjič poskusil izogniti, vii) se ne bi odzval.). V nadaljevanju so tri trditve za fizično nasilje, za katere učenci in učenke s pomočjo zgoraj opisane lestvice pogostosti označijo, kako pogosto se določena oblika nasilja dogaja (primer trditve: *Nekateri učenci v razredu ali šoli udarijo, porivajo ali brcajo druge učence.*). Sledijo še trije opisi fizičnega nasilja, način odgovarjanja pa je enak, kot je opisano pri verbalnem in odnosnem nasilju. Na koncu imajo otroci možnost zapisati, ali se v njihovem razredu pojavljajo še kakšna druga vedenja in ali uporabljajo še kakšno strategijo, ki ni bila navedena v vprašalniku.

Postopek

Sodelujočim osnovnim šolam smo najprej poslali soglasja za starše. Nato smo jih razdelili v eksperimentalne in kontrolne skupine, v katerih so usposobljene testatorke izvedle aplikacijo vprašalnikov pred izvedbo delavnic. Aplikacija je potekala skupinsko. V nižjih razredih (do 5.) je ponekod potekalo vodeno izpolnjevanje vprašalnikov. V vseh razredih osnovne šole smo v eksperimentalnih skupinah izvedli po dve delavnici. V nekaj tednih po končanih delavnicah smo ponovno izvedli testiranje v eksperimentalnih skupinah, nato pa še enkrat po 4 do 6 mesecih v vseh skupinah (eksperimentalnih in kontrolnih). Sodelovanje otrok v evalvacijski študiji je bilo anonimno.

Obdelava podatkov

Vprašalnike smo najprej vrednotili s pomočjo ključa za pravilne odgovore in izračunali odstotke pravih odgovorov znotraj eksperimentalne in kontrolne skupine za posamezno postavko/trditev. Razlike med testiranjem znotraj eksperimentalnih skupin smo preverjali tako, da smo odgovore dihotomizirali (napačni odgovor ter odgovor »Ne vem« smo združili v eno kategorijo, v drugo kategorijo pa je bil pretvorjen pravilni odgovor), nato pa uporabili Cochranov test za preverjanje statistične značilnosti razlik med testiranjem. Za preverjanje razlik med testiranjem pri kratkih odgovorih na vprašanja odprtega tipa smo odgovore najprej umestili v tri kategorije (napačni odgovor, delno pravilni ter pravilni odgovor), nato pa uporabili Friedmanov test za preverjanje statistične značilnosti razlik med testiranjem. Za preverjanje razlik med eksperimentalnimi in kontrolnimi skupinami za zaprta in odprta vprašanja (po kategorizaciji) smo uporabili Pearsonov hi-kvadrat oz. Fisherjev natančni test, ko so bile pričakovane frekvence odgovorov nižje od 5.

Rezultati z razpravo

Za skupine učencev in učenk 2., 3., 5. in 8. razreda predstavljamo razlike med eksperimentalnimi skupinami (ES) in kontrolnimi skupinami (KS) ob odloženem merjenju (4 do 6 mesecev po izvedbi delavnic v eksperimentalnih skupinah). Pomembne razlike v prid ES so na slikah poudarjene z okvirčki s polno črto, v prid KS pa s črtkano črto. Opisujemo tudi razlike, ki so se pokazale med tremi testiranjem znotraj eksperimentalnih skupin (pred izvedbo, v nekaj tednih po izvedbi in 4 do 6 mesecev kasneje).

Glede na to, da lahko na spreminjanje strategij delujemo le s spreminjanjem znanja in prepričanj, pomembnih razlik v strategijah med ES in KS v tako kratkem času in omejenem obsegu delavnic

Pomembne razlike v prid eksperimentalnih skupin (ES) so na slikah poudarjene z okvirčki s polno črto, v prid kontrolnih skupin (KS) pa s črtkano črto.

nismo pričakovali, a je bil v nekaterih skupinah udeležencev vseeno opazen premik v smer želenih sprememb. Zato rezultate vprašalnikov o uporabi strategij za 2., 3., 5. in 8. razred pred odloženim merjenjem, po njem in ob njem prav tako predstavljamo opisno.

Osnovna šola – 2. razred

V 2. razredu smo izvedli dve delavnici programa NEON – Varni brez vrstniškega nasilja za osnovno šolo (modul za 2. razred). Na delavnicah so se otroci seznanili s konceptom pravic »varni, močni in svobodni«, dejstvu o vrstniškem nasilju in samozaščitnimi veščinami za ustrezen odziv v primeru nasilja. Seznanili so se tudi z razliko med tožarjenjem in poročanjem o problemu ter s pomenom aktivnega odziva in podpore otrok, ki so priče nasilja. Delavnice so potekale v obstoječih oddelkih. Izvedli smo jih v zaporedju, med izvedbo prve in druge delavnice so minili trije oziroma pet dni.

Primerjava ES in KS – vprašanja zaprtega tipa

Slika 1 prikazuje rezultate vprašalnika o poznavanju vsebin o tradicionalnem medvrstniškem nasilju za 2. razred. Primerjava poznavanja vsebin med ES in KS v 2. razredu je pokazala, da so otroci najbolj napredovali v znanju o tem, kaj je in kaj ni tožarjenje, čeprav je delež pravilnih odgovorov pri obeh skupinah še ob tretjem merjenju dokaj nizek. Pri ostalih vsebinah se niso pokazale pomembne razlike med ES in KS v tretjem merjenju. Iz rezultatov na sliki 1 lahko tudi sklepamo, da tako otroci v ES kot v KS vedo kar veliko o tem, kako je treba ravnati v situacijah medvrstniškega nasilja, delež pravilnih odgovorov pa je v obeh skupinah nižji pri trditvi, ki se nanaša na to, kako lahko priča s tem, da ne nameni pozornosti izvajalcu nasilja, prispeva k zmanjševanju medvrstniškega nasilja, manj pa so pokazali tudi poznavanja čustev, ki jih ima lahko žrtev medvrstniškega nasilja.

Primerjava med merjenji v ES

Napredek pri otrocih med posameznimi merjenji znotraj ES pa se je pokazal še v boljšem poznavanju ustreznih odzivov v primeru medvrstniškega nasilja (vrstniku rečeš, naj neha; prosiš nekoga, da ti pomaga; poveš odraslim; ne udariš nazaj) ter v večjem zavedanju, kako se počuti žrtev nasilja in da ta ni odgovorna za nasilje.

Uporaba strategij

Glede uporabe strategij v situacijah medvrstniškega nasilja v ES v primerjavi s KS ni bilo pomembnega napredka. Znotraj ES pa se je pokazalo, da je bilo ob drugem oz. tretjem merjenju manj otrok, ki se ne bi odzvali v primeru verbalnega, fizičnega in odnosnega nasilja ter pri slednjem tudi več odgovorov, da bi za pomoč prosili nekoga od sošolcev, da bi se lažje postavili zase, pri fizičnem nasilju pa več odgovorov, da bi povedali staršem, učiteljem, učiteljicam ali drugi odrasli osebi, ki ji zaupajo.

Slika 1: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 2. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (KS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini

Osnovna šola – 3. razred

V 3. razredu smo izvedli dve delavnici programa NEON – Varni brez nasilja za osnovno šolo. Otroci so spoznali koncept pravic »varni, močni in svobodni«, dejstva o vrstniškem nasilju in samozaščitne veščine za ustrezen odziv v primeru vrstniškega nasilja, dejstva o nasilju s strani neznanih oseb in samozaščitne veščine za odziv v tovrstnih situacijah ter dejstva o spolni zlorabi s strani znanih odraslih oseb in veščine za samozaščitno ravnanje v primeru spolne zlorabe. Cilj delavnic je bil tudi senzibilizirati otroke za to, kako se počuti oseba, ki doživlja nasilje, in glede pomena vloge otrok, ki so priče vrstniškega nasilja. Delavnice so potekale v obstoječih oddelkih. Izvedli smo jih v zaporedju, med izvedbo prve in druge delavnice je minil dan oziroma pet dni.

Primerjava ES in KS – vprašanja zaprtega tipa

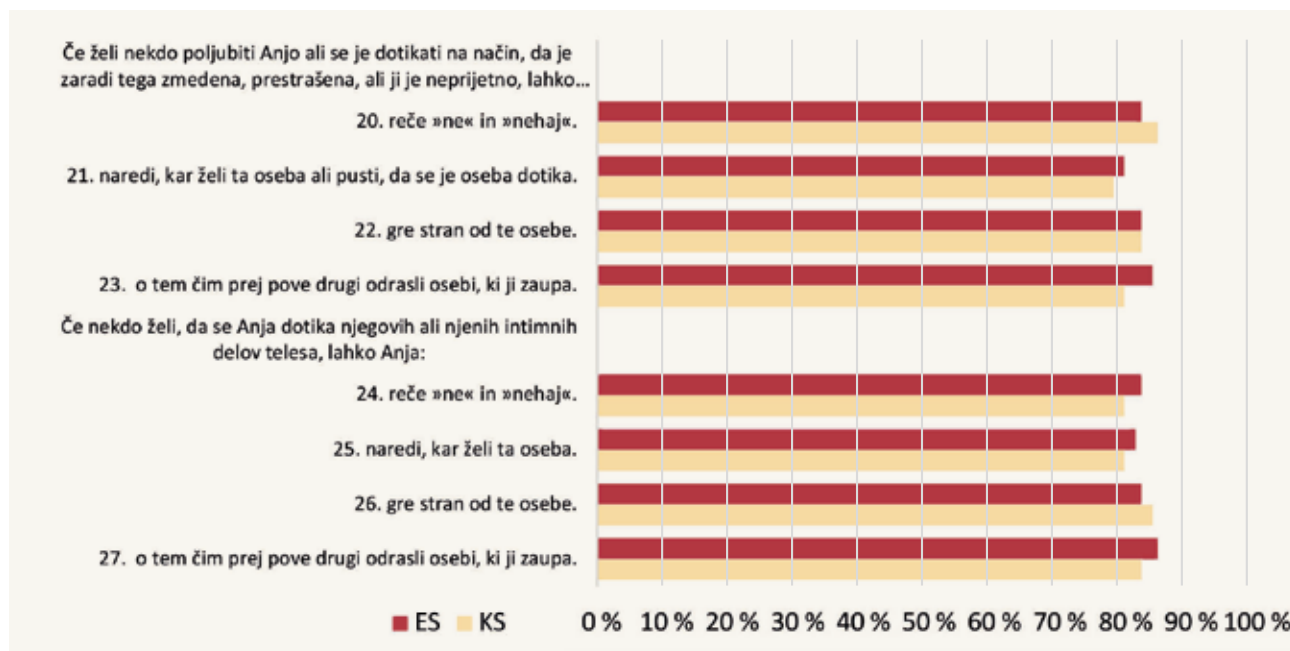
Najprej prikazujemo rezultate za prvih 19 trditev vprašalnika, ki se nanašajo na situacije medvrstniškega nasilja, varne in ne varne skrivnosti ter srečanje z neznancem (slika 2).

Slika 2: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 3. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (KS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – medvrstniško nasilje, srečanje z neznanci in spolno nasilje

Rezultati so pokazali, da je več učencev in učenk 3. razredov iz ES v primerjavi z učenci in učenkami iz KS ob tretjem merjenju pravilno odgovorilo, da lahko v situaciji medvrstniškega nasilja za pomoč prosijo vrstnika ali vrstnico ter da morajo o skrivnostih, ki niso varne, nekemu povedati. Več otrok iz ES je tudi pravilno odgovorilo, kako se lahko ustrezno odzove otrok v situaciji, ko ga želi odpeljati neznanec (kriči, dokler ne pride na varno).

Učenci in učenke 3. razreda so ne glede na skupino (ES/KS) najmanjkrat pravilno odgovorili na trditev, da Marko lahko za pomoč prosi ljudi, ki jih ne pozna, če se izgubi. Kaže, da je za otroke v 3. razredu še vedno prezahtevno, da bi razumeli in lahko jasneje ločili med neznanimi osebami, ki bi jim utegnile škodovati, in neznanimi osebami, ki jim lahko pomagajo, če se otroci znajdejo v stiski. Razumemo, da je smiselno te vsebine na delavnicah otrokom v tej starostni skupini predstaviti še jasneje.

Slika 3: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 3. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (KS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – spolno nasilje (opisi situacij)

Na sliki 3 vidimo, da med učenci in učenkami ES in KS ni bilo pomembnih razlik v znanju o spolnem nasilju. Deleži pravih odgovorov v obeh skupinah so dokaj visoki, kar kaže, da so bili otroci v delavnicah ali po drugih virih poučeni o tem, kako naj se odzovejo v primeru spolnega nasilja.

Primerjava med merjenji v ES

Pri primerjavi odgovorov znotraj ES ob različnih merjenjih smo ugotovili, da je s časom več učencev in učenk pravilno odgovorilo, kako bi se bilo ustrezno odzvati v različnih situacijah medvrstniškega nasilja in v situacijah z neznanci. Opozoriti pa velja, da je število pravih odgovorov iz prvega v drugo in iz drugega v tretje merjenje upadlo pri trditvi, da lahko otrok, ki se izgubi, prosi za pomoč tudi ljudi, ki jih ne pozna. Sklepamo, da je do takšnega rezultata prišlo zaradi učinka informacij, ki so jih otroci v okviru delavnic dobili v zvezi z neznanci, ki bi jih želeli odpeljati. To kaže, da je treba na delavnicah še več pozornosti nameniti predstavitvi in pojasnitvi razlik med situacijami, ko lahko neznana oseba otroku, ki je v stiski, pomaga, in situacijami, ko lahko neznana oseba otroka ogroža.

Uporaba strategij

Rezultati vprašalnika o uporabi strategij so pokazali, da je bilo ob zadnjem merjenju v KS v primerjavi z ES pomembno manj odgovorov, da se otroci ne bi odzvali v situacijah medvrstniškega nasilja, kar kaže na to, da je do pomembne spremembe prišlo v KS. Sklepamo lahko, da so otroci iz KS v času med prvim in zadnjim merjenjem dobili informacije na to temo, delavnice v ES pa niso imele takšnega učinka.

Znotraj ES pa so se spremembe pokazale zlasti v zvezi z odnosnim nasiljem, in sicer so otroci ob drugem oz. tretjem merjenju pomembno manjkrat kot ob prvem merjenju (pred izvedbo delavnic) izbrali odgovor, da se ne bi odzvali ali da bi ravnali enako – vrnili z enako obliko nasilja. Večkrat pa so izbrali odgovor, da je prav, da pomagaš kot priča ali prosiš za pomoč vrstnika ter da o ne varni skrivnosti poveš odraslim.

Osnovna šola – 5. razred

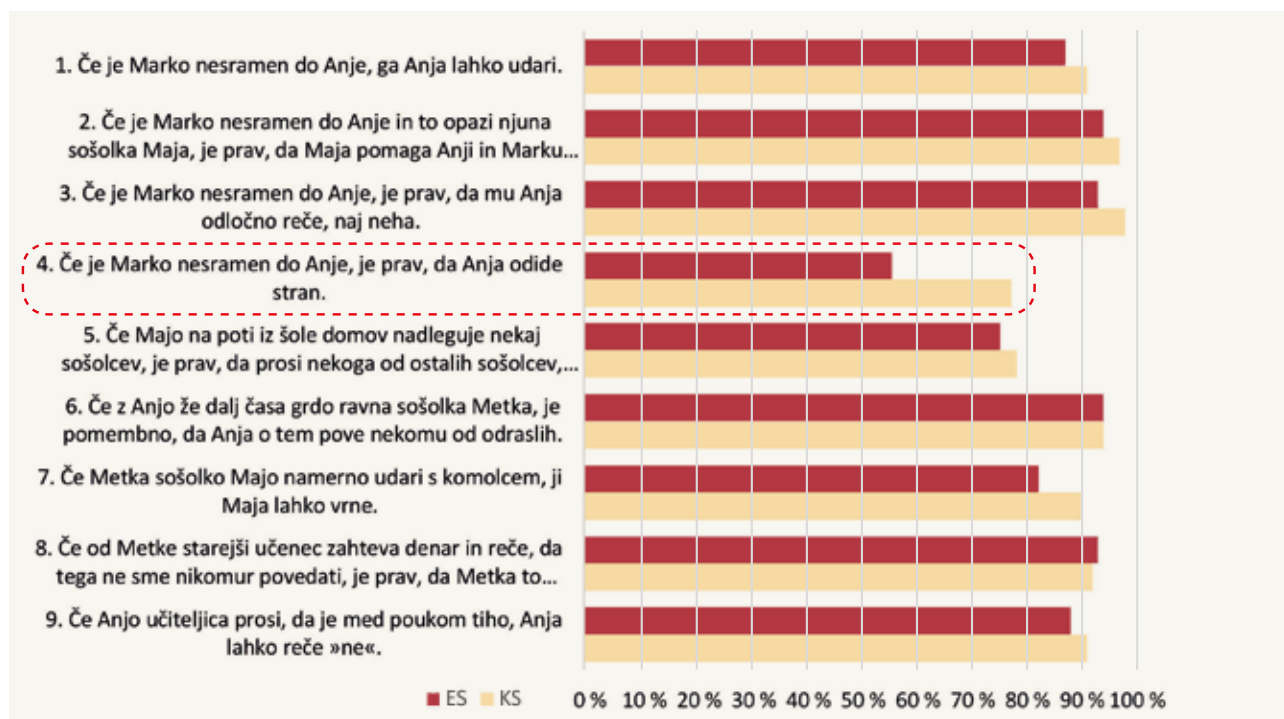
V 5. razredu smo izvedli dve delavnici programa NEON – Varni brez vrstniškega nasilja za osnovno šolo (modul za 5. razred). Otroci so spoznali koncept pravic »varni, močni in svobodni«, dejstva o vrstniškem nasilju in samozaščitne veščine za ustrezen odziv v primeru nasilja. Seznanili so se z razliko med pasivnim, agresivnim in asertivnim ravnanjem in s tem, kako lahko otroci, ki so priče nasilja, pomagajo ustaviti nasilje. Delavnice so potekale v obstoječih oddelkih. Izvedli smo jih v zaporedju dveh dni.

Primerjava ES in KS – vprašanja zaprtega tipa

Med učenci in učenkami 5. razredov iz ES in KS večinoma ni bilo pomembnih razlik v poznavanju vsebin o ravnanju v konkretnih situacijah medvrstniškega nasilja. Izkazalo pa se je, da je več učencev in učenk iz KS ob tretjem merjenju pravilno odgovorilo na trditev, da lahko žrtev verbalnega medvrstniškega nasilja odide od storilca (slika 4). Možno je, da je pri ES do napačnih odgovorov prišlo zaradi spodbujanja asertivnih odzivov v okviru delavnic in so otroci to, da nekdo odide iz situacije medvrstniškega nasilja, prepoznali kot pasiven odziv, ki pa v situacijah medvrstniškega nasilja ni ustrezen. Na sliki 4 sicer vidimo, da je večina učencev in učenk iz ES in KS pravilno odgovorila na ostale trditve, kar kaže, da vsaj na deklarativni ravni dokaj dobro poznajo ustrezne odzive v konkretnih situacijah medvrstniškega nasilja.

V nadaljevanju nas je zanimalo, koliko učenci in učenke vedo o odnosih med osebami, ki so vključene v situacijah medvrstniškega nasilja, in o ravnanju v situacijah medvrstniškega nasilja na splošno.

Rezultati na sliki 5 kažejo, da učenci in učenke ES in KS manj vedo o osebah, ki so vključene v situacijah medvrstniškega nasilja, odnosih in različnih možnih odzivih, če jih sprašujemo na bolj abstraktni ravni. Pokazale pa so se nekatere pomembne spremembe med ES in KS v prid ES. Več učencev in učenk iz ES je namreč pravilno odgovorilo, katere vloge lahko učenci in učenke zavzamejo pri medvrstniškem nasilju in da lahko priče medvrstniškega nasilja pomagajo žrtvi nasilja. Iz tega sklepamo, da se bolj zavedajo, da imajo opazovalci in opazovalke nasilja moč spremeniti situacijo medvrstniškega nasilja, tako da pomagajo vrstniku oziroma vrstnici, ki doživlja nasilje. Pomembno več učencev in učenk iz ES je v primerjavi z učenci in učenkami iz KS pravilno izbralo odgovor, da

Slika 4: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 5. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (JS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – konkretne situacije medvrstniškega nasilja

Slika 5: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 5. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (JS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – splošno o medvrstniškem nasilju

pasivno vedenje žrtev (jok, odhod v tišini) lahko stopnjuje situacijo nasilja. Velja pa omeniti, da so deleži pravih odgovorov v zvezi s pasivnim odzivom dokaj nizki v obeh skupinah, kar pomeni, da bo treba v prihodnje tej temi posvetiti še več pozornosti.

Primerjava med merjenji v ES

Pri učencih in učenkah ES se je med merjenji izboljšalo zavedanje/znanje o tem, da lahko za pomoč pri medvrstniškem nasilju prosiš vrstnika ali vrstnico in da lahko priče pomagajo ustaviti nasilje, saj imajo veliko moč – pomagajo lahko tudi s tem, da ne namenijo svoje pozornosti osebi, ki povzroča nasilje, se ne strinjajo z njenim ravnanjem. Pokazali so več znanja o pasivnem (jokaš, odideš – s tem lahko povzročiš poslabšanje situacije) in asertivnem (postaviš se zase in prispevaš k izboljšanju situacije) vedenju v primeru medvrstniškega nasilja.

Primerjava ES in KS – vprašanja odprtega tipa

Pri odprtih vprašanjih se je izkazalo, da so učenci in učenke iz ES v primerjavi s KS v tretjem testiranju pokazali več znanja o tem, kaj je vrstniško nasilje ter kaj pomeni, da oseba, ki doživlja nasilje, ravna pasivno oz. samozavestno in odločno. Primerjava med testiranjem znotraj ES pa je pokazala, da je s testiranjem pomembno naraščala ustreznost odgovorov glede poznavanja medvrstniškega nasilja, počutja žrtev ter pasivnega, agresivnega in samozavestnega ravnanja v primeru doživljanja medvrstniškega nasilja.

Uporaba strategij

Rezultati vprašalnika o uporabi strategij v medvrstniškem nasilju so pokazali, da so učenci in učenke iz ES v primerjavi z učenci in učenkami iz KS manjkrat kot ustrezno strategijo izbrali, da se ne bi odzvali, kar kaže, da so se začeli zavedati, da je treba nekaj storiti.

Primerjava uporabe strategij med posameznimi merjenji znotraj ES pa je pokazala, da je bilo iz merjenja v merjenje manj odgovorov, da se ne bi odzvali ali da bi se poskusili izogniti situaciji medvrstniškega nasilja, in več, da bi za pomoč prosili nekoga od sošolcev in sošolk.

Osnovna šola – 8. razred

V 8. razredu smo izvedli dve delavnici programa NEON – Varni brez vrstniškega nasilja za osnovno šolo (modul za 8. razred). Otroci so se seznanili s konceptom pravic »varni, močni in svobodni«, dejstvi o možnih tveganjih, ki so povezana z uporabo spleta, dejstvi o spletnem nasilju in spolni zlorabi na spletu, samozaščitnimi veščinami za varno rabo spleta in mobilnih tehnologij in za ustrezen odziv v primeru različnih oblik spletnega nasilja. Delavnice so potekale v obstoječih oddelkih. Izvedli smo jih v zaporedju, med izvedbo prve in druge delavnice je minil dan oziroma trije dnevi.

Primerjava ES in KS – vprašanja zaprtega tipa

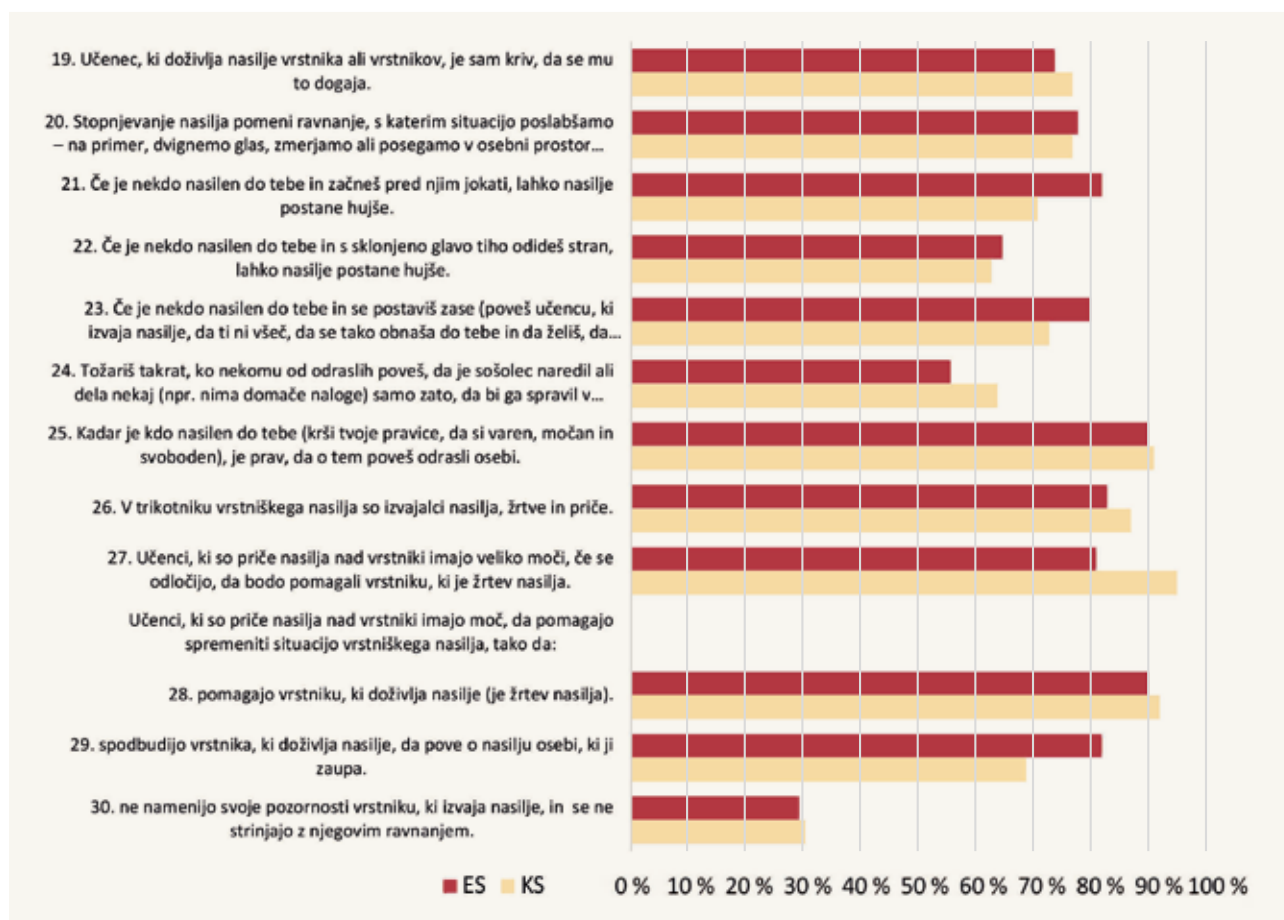
Učenci in učenke 8. razredov so najprej odgovorili na nekaj splošnih trditev o spletnem nasilju (slika 6). Največja razlika v napredku v znanju se je pri učencih in učenkah iz ES v primerjavi z učenci in učenkami iz KS pokazala predvsem v zvezi z ustreznimi odzivi na spletno nasilje, in sicer so se bolj

zavedali, da neprimernih vsebin ne smejo brisati niti se nanje odzvati ter sami ali skupaj s sošolci in sošolkami iskati krivca ali obveščati drugih, da vsebine niso resnične. Kljub temu pa s slike 6 lahko razberemo, da precejšen delež učencev in učenk iz obeh skupin (ES in KS) še vedno meni, da smo na internetu lahko povsem anonimni, da je treba čim prej izbrisati neprimerne vsebine in da se je treba nanje na neki način odzvati, se braniti. Omenjene vsebine so tiste, ki bi jih bilo treba najbolj intenzivno naslavljati pri obravnavi splošnih vprašanj glede varne rabe spleta.

Slika 6: Odstotek pravilnih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 8. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (JS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – splošno o spletnem nasilju

Na sliki 7 vidimo, da med ES in KS ni pomembnih razlik v poznavanju splošnih informacij o osebah, ki so vključene v situacijah medvrstniškega nasilja, odnosih in ravnanjih pri medvrstniškem nasilju. Smiselno bi bilo še bolj poudarjati, kakšna je vloga prič v medvrstniškem nasilju (med drugim precej učencev in učenk še vedno ne loči med tem, kaj je in kaj ni tožarjenje) in kakšni so ustrezni odzivi v medvrstniškem nasilju.

Slika 7: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 8. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno skupino (KS) po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – splošno o medvrstniškem nasilju

Na sliki 8 vidimo odgovore učencev in učenk o ustreznih odzivih v situacijah spletnega nasilja. Med ES in KS ni pomembnih razlik, razen pri odzivu na neprimerne spletne vsebine – več učencev in učenk iz ES je pravilno odgovorilo, da ne bi bilo primerno, da s sošolci in sošolkami skupaj poiščejo storilca spletnega nasilja. Pri tem velja poudariti, da je delež pravih odgovorov na to postavko kljub razlikam zelo nizek. Manjši delež pravih odgovorov smo zaznali še pri nekaterih odzivih na izsiljevanje po spletu, deljenju informacij osebne narave, objavljanju fotografij in načrtovanju srečanja v živo. Spletno nasilje je, kot kaže, tudi še v 8. razredu tema, ki bi jo bilo treba posebej naslavljanjati in ji nameniti več pozornosti.

Primerjava med merjenji v ES

Ob pregledu rezultatov učencev in učenk iz ES smo ugotovili, da so ti skozi merjenja napredovali v poznavanju različnih dejstev o spletnem nasilju in spletni varnosti (na spletu se ne odzoveš, ne brišeš neprimernih vsebin; blokiraš in shraniš) ter o tem, kaj v situacijah medvrstniškega nasilja pomeni pasivno, agresivno in asertivno vedenje.

Slika 8: Odstotek pravih odgovorov za vprašalnik poznavanja vsebin za 8. razred – primerjava med eksperimentalno (ES) in kontrolno (KS) skupino po izvedbi delavnic v eksperimentalni skupini – opisi situacij spletnega nasilja

Primerjava ES in KS – vprašanja odprtega tipa

Primerjava odgovorov na vprašanja odprtega tipa je pokazala, da so učenci in učenke iz ES pomembno točneje odgovarjali na vprašanja o tem, kaj je spletno nasilje in kaj je v primeru medvrstniškega nasilja pasivno ravnanje žrtev.

Uporaba strategij

Razlike v uporabi strategij pri primerjavi ES/KS ter znotraj ES se niso izkazale kot pomembne.

Omejitve evalvacijske študije in ugotovitve

Glavna omejitev študije je majhen priložnostni vzorec. Izkazalo se je tudi, da so bili vprašalniki, še zlasti za nižje razrede v osnovni šoli (2. in 3. razred), preobsežni in nekatere postavke prezahtevne. Po drugi strani pa so bile nekatere postavke prelahke, saj smo se iz etičnih razlogov izogibali trditvam, ki bi sugerirale izbiro napačnih odgovorov. Še ena omejitev je, da nismo sistematično spremljali ali nadzorovali različnih dejavnosti, ki so tako na eksperimentalnih kot tudi na kontrolnih šolah morda potekale v času preverjanja učinkovitosti različnih modulov programa NEON.

A kljub omejitvam lahko ugotovimo, da otroci, mladostniki in mladostnice tako v ES kot tudi v KS nekatere vsebine v zvezi s problematiko nasilja kar dobro poznajo, o nekaterih vsebinah pa bi potrebovali še več informacij in znanja, da bi se znali ustrezno odzvati, če bi se v vlogi žrtve ali priče znašli sami.

Delavnice so imele pri otrocih, mladostnikih in mladostnicah v ES pozitiven in pomemben učinek v smeri boljšega poznavanja nekaterih vsebin (kakšen je ustrezen odziv v primeru medvrstniškega nasilja; za pomoč lahko prosiš vrstnike; kaj je in kaj ni tožarjenje; priče lahko pomagajo ustaviti nasilje; dejstva o spletnem nasilju in spletni varnosti; samozaščitne veščine, ko otroka ogroža neznana odrasla oseba; o ne varnih skrivnostih ali o grožnjah na spletu je pomembno povedati odrasli zaupni osebi; v primeru neprimerne dotika je pomembno, da se umakneš).

Glede na to, da smo v posameznem oddelku izvedli le po dve delavnici, lahko sklepamo, da že v zelo kratkem času oz. z omejenim obsegom dosežemo nekatere manjše spremembe v znanju. To je spodbudno predvsem z vidika časovne stiske, s katero se soočajo strokovni delavci in strokovne delavke v vzgojno-izobraževalnih zavodih. Takšni rezultati namreč kažejo, da lahko že z nekoliko truda dosežemo spremembe. V primeru, da imajo učenci in učenke še možnost ponavljanja znanj in prakticiranja ustreznih strategij, pa lahko pričakujemo, da bodo ponotranjili takšna znanja in utrdili strategije. Kot so različne študije že pokazale, so namreč najbolj učinkoviti procesno naravnani, daljši programi z več deli oz. srečanji, ki zagotavljajo priložnosti za prakticiranje veščin (Ttofi in Farrington, 2011; Vreeman in Carroll, 2007). ■

Viri in literatura

- Handinhand (2020). *Roka v roki: Socialne in čustvene spretnosti za nediskriminatorno in vključujočo skupnost (celostni pristop)*. Pridobljeno s <http://handinhand.si/?lang=sl> (7. 1. 2020).
- Lee, S., Kim, C. J., in Kim, D. H. (2015). A meta-analysis of the effect of school-based anti-bullying programs. *Journal of child health care*, letnik 19, št. 2, str. 136–153.
- Lekič, K., Konec Juričič, N., Tacol, A., in Tratnjek, P. (2013). Mladinski program To sem jaz in možnosti v praksi šolske preventive. Šolsko svetovalno delo: revija za svetovalne delavce v vrtcih, šolah in domovih, letnik 17, št. 1-2, str. 66–78.
- Mandel, K. (2011). Medvrstniško nasilje in kaj lahko storimo. Šolsko svetovalno delo: revija za svetovalne delavce v vrtcih, šolah in domovih, letnik 25, št. 3-4, str. 81–91.
- Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W., in Isava, D. M. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research. *School Psychology Quarterly*, letnik 23, št. 1, str. 26–42.
- National Sexual Violence Resource Center (2011). *Child Sexual Abuse Prevention: Programs for Children*. Pridobljeno s https://www.nsvrc.org/sites/default/files/Publications_NSVRC_Guide_Child-Sexual-Abuse-Prevention-programs-for-children.pdf (15. 1. 2018).
- Pirc, T., in Štirn, M. (2018). *Sklop vprašalnikov za preverjanje poznavanja vsebin o različnih oblikah nasilja in strategij ravnanja v primeru nasilja*. Neobjavljeno gradivo.
- Rigby, K., in Rigby, K. (2002). *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and early primary school in Australia*. Canberra: Commonwealth Attorney-General's Department.
- Sanderson, J., in Sanderson, J. (2004). *Child-focused sexual abuse prevention programs: How effective are they in preventing child abuse?* (Vol. 5). Brisbane, Australia: Crime and Misconduct Commission.
- Smith, J. D., Schneider, B. H., Smith, P. K., in Ananiadou, K. (2004). The effectiveness of whole-school antibullying programs: A synthesis of evaluation research. *School psychology review*, letnik 33, št. 4, str. 547–560.
- Štirn, M., Pirc, T., in Zagorc Vegelj, M. (2018). Primarna preventiva nasilja in zlorabe otrok: kaj deluje in zakaj je preventiva tako pomembna? *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno-izobraževalnega dela*, letnik 49, št. 3-4, str. 38–42.
- Ttofi, M. M., in Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, letnik 7, št. 1, str. 27–56.
- Vreeman, R. C., in Carroll, A. E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, letnik 161, št. 1, str. 78–88.

